

ФЕНОМЕН А. ПЛАТОНОВА У ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТ. ЯК НОВАТОРА МОВНОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Розмірковуючи над літературною мовою, Олександр Солженіцин стверджував, що у новітній час дивні знахідки (разом з невдачами) дістались Андрію Платонову.

Художня мова глибоко індивідуальна, вона вимагає напруженої роботи думки. Невипадково С. Залигін вважає, що Платонов - це ніби докір нам - людям з звичайною мовою та звичайними поняттями.

Мові платоновських персонажів не властиві ті «неправильності», котрі часто зустрічаються у життєвій практиці мовного спілкування, вони створюються з незвичних сполучень звичних слів. Наприклад, слово «Чевенгур», яким Платонов назвав свій роман, було складено письменником з двох частин, перша - чева (слово Вологодського походження) означає лапоть, обносок, друга - гур, гомін. Таким чином, семантичне значення цього слова - гомін лапотників (одразу ж слід згадати поему Василя Каменського «Степан Разін», в якій символом мужицького бунту подається лапоть, що «пійшов шататися по берегам»). Як відомо, бунтовщики зазнали поразки, подібне явище трапиться і з чевенгурцями). А. Платонов одним словом висловив і соціальне середовище, і кінцевий результат їх діяльності.

У текстах А. Платонова, як правило, присутні «мовлячі імена»: Копьонкін шукає могилу Рози Люксембург, подібно тому, як Дон Кіхот зі списом (рос. копьем) шукає

Дульсинею. Або таке прізвище, як Зошев, нагадує марність (рос. тщету). Цей персонаж прагнув до осмислення життя і праці, за що його і було звільнено з механічного заводу. Мрії Зошева були марні, що і підкреслює його прізвище.

Помітно, що А. Платонов відмовився від реалістичного зображення. Чому так сталося? З цього приводу скористуємося спогадами Б. Пастернака. Відомо, що у 30-ті роки письменники їздили до колгоспів в пошуках матеріалів про нове село. Б. Пастернак згадує: «Слова безсильні висловити те, що я бачив. Це було лихо таке нелюдське, таке неймовірне, катастрофа така жахлива, що вона, якщо можна так сказати, робилась абстрактною і недосягнутою раціональним сприйняттям. Я захворів. Цілий рік я не міг писати» (2, 402). А. Платонов зміг відобразити цю катастрофу, бо відмовився від «раціонального сприйняття», від реалізму.

А. Платонов, по суті, винахідник мови тоталітарної епохи. Жертвою того часу, по Платонову, стала не тільки людина, але й граматики, яка почала жити по законам абсурда, вбираючи в себе ідеологічні штампи. Платонов, за словами Й. Бродського, «викриває тупікову філософію в самій мові» (1, 3). Нова система вдало використовує мовні зміни для виправдовування брехні. «Людина, створюючи утопію, руйнує мову і утворює нову, особливу, необхідну утопії. Мова утопії руйнує людину, пристосовує її на потребу фіктивного світу, який вважає себе більш реальним, ніж світ існуючий» (2, 278).

Проблема А. Платонова полягає у тому, щоб у своєму слові передати сам процес висловлення. У письменника зміст складається не із слів, а із понять. Між словами та поняттями відбувається своєрідна «боротьба», що приводить, врешті-решт, до змістовної єдності. Наприклад, герой повісті «Потаємна людина» Фома Пухов ріже на труні покійної дружини ковбасу та їсть її. Цей сюжет безперечно алюзивний. Він викликає асоціації пов'язані як з віршем Г. Державіна «На смерть князя Мещерського»: «Де стіл був їства, там труна стоїть» (3,30), так і з історичним фактом, коли перші християни за звичаєм

приймали їжу на доломанах християн-мучеників. Таким чином, Платонов через поняття розкриває зміст повісті: в данному випадку розмова йде про голод та про тяжку, мученицьку долю покійної дружини Фоми Пухова.

Варто простежити платоновську символізацію персонажа. Так, у «Розповіді про велику кількість цікавих речей» головний персонаж Іван Копчиков зустрічає дивну «похмуру людину», лице якої відображає «носія якихсь добрих якостей, ніби б то християнських - не то богошукача, не то пророка, не то самого Христа, проповідуючого щось словом та ділом. Ця людина - може розповісти про електрику». Подібний сюжет нагадує нам відомого фізика та релігійного філософа Павла Флоренського, автора багатьох винаходів, частково у електротехніці. Він працював у Технічному відділі Головелектро. Брав участь у VIII електротехнічному з'їзді, на якому був присутній і А. Платонов. Саме ці деталі дають нам підстави робити подібні висновки, враховуючи, що у Платонова багато недомовленностей та різного роду підтекстів.

У платоновських текстах сюжетною одиницею є не епізод, а образ-мотив, такий як сон, умирання, могили, пам'ять, ніч, голод, їжа, місяць та інші, що в тексті мають свій секрет. Звернемося до місяця в романі «Чевенгур», що у міфології символізує сонце мертвих: «Ех, добре зараз у нас в Чевенгурі! На небі місяць, а під ним величезний трудовий район - і увесь в комунізмі» (5, 302).

Висока концентрація проблем та ідей, різноманітні філософські інтерпретації образу й поняття створюють багатослойність оповідних рівней. Платонов схильний до частих переходів у сферу відвернутих понять та ідей, що вимагають від читачів певної підготовки.

Свій художній світ А. Платонов відтворював шляхом ретельної роботи над мовою, використовуючи її художній потенціал, в результаті мова стала своєрідним елементом платоновської поетики.

В його текстах присутні біографічні та історико-літературні алюзії, різноманітна символіка, переважно християнська. Відносно художньої платоновської мови, слід відзначити: безсюжетність прози, постійні образи-моти-

ви, понятійне висловлення, велику кількість символів, алюзій, ремінісценцій, наявність «мовлячих імен», «рухоми розуміння», натуралізм, примітивізм, абсурд буття та ін.

Іноді здається, що у Платонова багато похмурих та жахливих сюжетів, але є таке твердження, що «вжахнутись істині - запорука неповторення жаху» (4, 145).

Читання платоновських творів, дійсно, труд нелегкий. Та й сам Платонов вважає, що читання класика-новатора - завжди спочатку робота, а потім вже радість та користь!

ЛІТЕРАТУРА

1. Бродский Й. Пик, с которого шагнуть некуда // Известия. - 1989. - № 244. - 1 сентября. - С. 3.
2. Геллер М. Платонов в поисках счастья. - Paris: YMCA-press, 1982. - 404 с.
3. Державин Г. Р. Сочинения. - М.: Правда, 1985. - 576 с.
4. Евтушенко Е. Психоз пролетариату не нужен // Евтушенко Е. Пропасьть - в два пряжка?: Публицистика, поэзия. - Х.: Прапор, 1990. - 214 с.
5. Платонов А. Избранное: Повести, роман. - Х.: Прапор, 1990. - 477 с.